

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.272.2 (477)

С. Я. Бурда

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ІНШОГО ЗАХОДУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА КК УКРАЇНИ

Висвітлено питання кримінально-правової характеристики спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру, проаналізовано кримінальне законодавство України, що регламентує спеціальну конфіскацію майна, визначено порядок призначення та застосування спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України, здійснено спробу охарактеризувати спеціальну конфіскацію майна як захід кримінально-правового характеру за чинним кримінальним законодавством України.

Ключові слова: *Кримінальний кодекс, кримінальне право, спеціальна конфіскація майна, злочин, вина, захід кримінально-правового характеру.*

Постановка проблеми. Із прийняттям КК України і досі активно дискутують щодо місця в системі засобів кримінально-правового реагування, так званої, спеціальної конфіскації, тобто щодо її правової природи. Якою є правова природа «інших заходів кримінально-правового характеру» і як вони співвідносяться з кримінальною відповідальністю та покаранням у науці однозначної відповіді немає. Ще до прийняття цього Закону не було єдиного підходу щодо правової природи спеціальної конфіскації. У Загальній частині правовий статус цього заходу невизначений, проте у санкціях статей Особливої частини часто прослідковується. Це спричинило до численних дискусій щодо питання чи є спеціальна конфіскація видом покаранням, чи ні.

Стан дослідження. Вивченню спеціальної конфіскації майна присвятили низку своїх наукових досліджень такі учені як: Н. О. Гуторова, Л. Л. Кругліков, В. А. Ломако, М. М. Панов, Н. А. Стручков, К. П. Задоя, Ю. А. Пономаренко, Ю. О. Старук, В. І. Тютюгін, І. Я. Фойницький, А. Г. Михайлянц, М. Д. Шаргородський та ін.

Метою статті є вивчення та аналіз кримінального законодавства, практики його застосування, визначення особливостей щодо

порядку призначення та застосування спеціальної конфіскації майна як іншого заходу кримінально-правового характеру за КК України.

Виклад основних положень. Кримінальний кодекс України – це правова основа для кримінально-правового реагування з боку держави на вчинення кримінальних правопорушень. Отже, він об'єктивно слугує правовим «інструментом» забезпечення діяльності держави з протидії злочинності, яка за словами В. М. Куца, становить складне соціально-правове явище та поняття про нього, в якому відображено теорію і практику специфічної державно-управлінської та кримінально-юстиційної діяльності, а також суспільних та приватних ініціатив, спрямованих на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення [1, с. 10]. Реагування на вчинення кримінальних правопорушень здійснюється шляхом застосування встановлених КК України кримінально-правових засобів. Ці засоби поділяються на два види: кримінальна відповідальність у різних її формах та інші засоби кримінально-правового реагування, що не є кримінальною відповідальністю.

Активне обговорення проблем спеціальної конфіскації експертами сприяє розвитку юридичної науки, оскільки з'являються розробки нових наукових понять, окреслюються практичні проблеми під час її реалізації. Законом України від 18.04.2013 № 222-VII «Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» спеціальну конфіскацію визнано не формою кримінальної відповідальності, а іншим кримінально-правовим заходом (Розділ XIV Загальної частини КК України) [2].

Уведення до КК України ст.ст. 96-1 та 96-2, у яких йдеться про спеціальну конфіскацію, дало змогу осягнути позицію законодавця щодо правової природи спеціальної конфіскації (визнано її кримінально-правовим заходом, що перебуває за межами кримінальної відповідальності і це, мабуть, правильно за винятком назви цієї форми кримінально-правового реагування). «Захід – це процес та результат застосування засобу, динаміка останнього. Матеріально-правовий закон фіксує правові явища не в динаміці, а у їх статичному стані, для якого адекватним є поняття «засіб» [3, с. 55].

До прийняття Закону від 18.04.2013 № 222-VII питання про конфіскацію майна та повернення предметів їх законному власнику регулювалося лише санкціями деяких статей КК України та ст. 81 КПК України (1961 р.), а з 2012 року ст. 100 КПК України.

Деякі науковці, зокрема Н. О. Гуторова [4, с. 391], Л. Л. Кругліков [5, с. 133], В. А. Ломако [6, с. 111], М. М. Панов [7, с. 257], вважають, що спеціальна конфіскація повинна бути у системі покарань як різновид конфіскації майна, аргументуючи це так. По-перше, аналіз чинного кримінального закону підтверджує, що в санкціях статей Особливої частини, одночасно із загальною конфіскацією майна, законодавцем передбачена і спеціальна конфіскація, тобто конфіскація предметів, які використовувалися як знаряддя і засоби вчинення злочину, а також майна, здобутого злочинним шляхом. Н. О. Гуторова вважає встановлення за вчинення умисних злочинів спеціальної конфіскації цілком переконливим і таким, що відповідає нормам кримінального права. По-друге, опираючись на те, що вона встановлена санкціями статей КК України і у всіх випадках визначена після слова «карається», застосовуючи граматичне тлумачення кримінального закону, прихильники цієї точки зору стверджують, що спеціальна конфіскація є видом покарання. Н. О. Гуторова робить висновок про невідповідність такої конфіскації нормам Загальної частини КК України. Така невідповідність, на її думку, вбачається у тому, що спеціальна конфіскація не включена до системи покарань, установлені ст. 51 КК України, її застосування не регламентується й іншими статтями Загальної частини КК України. Отже, у санкціях статей Особливої частини КК України вона, (спеціальна конфіскація), на її думку, може розглядатися в межах загальної конфіскації майна, передбаченої ст. 59 КК України, тобто є її видом [4, с. 192].

Серед прихильників цієї позиції виокремлюється думка Л. Л. Круглікова, який стверджує, що конфіскація засобів і знарядь здійснення злочинів має всі ознаки покарання і виконує завдання закону перед кримінальним покаранням [5, с. 50].

Протилежної точки зору щодо спеціальної конфіскації майна дотримуються К. П. Задоя [8, с. 76], Ю. А. Пономаренко [9, с. 14], Ю. О. Старук [10, с. 140], В. І. Тютюгін [11, с. 105].

К. П. Задоя вважає, що спеціальна конфіскація повинна бути змодельована на законодавчому рівні як кримінально-правовий захід, оскільки за своїм змістом вона є остаточним позбавленням людини права власності на конкретне майно. Такі правові наслідки не повинні врегульовуватися на рівні кримінально-процесуального законодавства, яке може передбачати лише тимчасові обмеження прав і свобод людини, обумовлені необхідністю розслідування та судового вирішення кримінального провадження [8].

Спеціальну конфіскацію не можна визнати покаранням, тому що встановлення такого виду покарання є порушенням правила «вичерпного переліку видів покарань». Окрім того, на підставі досліджень указаних науковців можна зробити висновок, що підхід до визначення конфіскації майна як виду покарання є не зовсім правильним. Доходи та інше майно, здобуті злочинним шляхом, не є законною власністю засудженого. Визнання їх конфіскації видом покарання суперечить ознаці покарання, яка окреслена у частині першій статті 50 КК України, – обмеження прав та свобод засудженого [12]. Вилучаючи на користь держави кошти або інше майно, одержане злочинним шляхом, відповідні органи жодним чином не обмежують будь-які законні права і свободи особи, що суперечать одному із завдань покарання – кари злочинця. Покарати можна тільки позбавивши особу майна, що належить їй на законних підставах. Недоречно як покарання розглядати позбавлення особи майна, що не належить і не повинно належати їй [10, с. 142].

Поділяючи погляди прибічників іншої точки зору і підтримуючи наведені докази, вважаємо, що спеціальна конфіскація не може бути визнана видом покарання також і через такі причини: насамперед необхідно зазначити, що вказана конфіскація є не кримінально-правовим, а кримінально-процесуальним заходом. Про це свідчить також і те, що доходи та інше майно, здобуте злочинним шляхом, буде вилучено на користь держави згідно з нормами КПК України навіть у тому разі, коли особа була звільнена від кримінальної відповідальності. Тому неприйнятно розглядати таке вилучення як різновид покарання. Окрім цього, слід зазначити, що міркування Л. Л. Круглікова, який стверджує, що конфіскація засобів і знарядь здійснення злочинів має всі ознаки покарання і виконує завдання закону перед кримінальним покаранням, є, на нашу думку, суперечливим, оскільки спеціальна конфіскація не має на меті виправлення засудженого, ні загального попередження нових злочинів.

Слід наголосити на необхідності вирішення цілого комплексу проблем щодо регламентації спеціальної конфіскації, які стали наслідком фактичного визнання концепції багатокільності кримінально-правового впливу та часткового її застосування в нормативному тексті. Хоча це визнання й не призвело до перегляду положень ч. 2 ст. 1 КК України, але створило умови для потенційної модернізації засобів реагування на порушення кримінально-правових заборон. Осередком цього проблемного комплексу є питання визначення місця спеціальної

конфіскації серед заходів кримінально-правового впливу на підставі з'ясування її змісту та цілеспрямованості [13].

У цьому контексті є сенс акцентувати на низці взаємопов'язаних аспектів. Насамперед зауважимо на проблемах невизначеності в понятійному апараті, які є наслідком не остаточно з'ясованого змісту «інших заходів» загалом та спеціальної конфіскації зокрема. Думки вчених розділилися на прихильників поняття «заходи кримінально-правового характеру» та тих, хто вважає його занадто широким, неконкретним, таким, що створює плутанину в з'ясуванні його змісту. Отже, повинно йтися: про заходи кримінально-правового характеру чи про заходи кримінально-правового впливу?

Слід погодитися з тим, що вплив не лише відображає певну діяльність, а підкреслює її спрямованість на когось, він за своїм змістом є суб'єктно-суб'єктним. А отже, кримінально-правовий вплив – це цілеспрямована активна «реакція у відповідь», що має кримінально-правову основу. На відміну від впливу, характер підкреслює або зазвичай нормативно-правову складову, унормування у КК, або певне цілеспрямування (виховний характер, медичний характер тощо).

Не можна погодитися з думкою, що кримінально-правовий вплив являє собою реакцію лише на вчинення злочину. Надто звуженим, на нашу думку, є підхід, прихильники якого, визнаючи здійснення кримінально-правового впливу не лише щодо суб'єктів злочину, вважають, що його заходи є винятково примусовими. «Предметне поле» здійснення кримінально-правового впливу повинно визначатися поведінкою, яка має кримінально-правове значення. Це, зокрема, вчинення злочину, порушення кримінально-правової заборони особою, яка не є суб'єктом злочину, вчинення на посткримінальній стадії позитивних дій, визначених у нормі КК України. Кримінально-правовий вплив не може бути лише примусовим. Якщо йдеться про «реакцію у відповідь», то відповідно до сучасного кримінального права вона може бути й заохочувальною. Примусові та заохочувальні заходи є засобами кримінально-правового стимулювання до належної поведінки (непорушення (дотримання) кримінально-правової заборони) [13].

Отже, зазначимо, що до примусових заходів кримінально-правового впливу слід відносити покарання та інші заходи, які опосередковують кримінально-правовий примус. У цьому аспекті «іншість» останніх визначається відносно покарання, а не в межах (всередині) їх сукупності. А отже, як примусовий захід спеціальна конфіскація може бути «іншим заходом» тільки у порівнянні з покаранням. Такими ж

«іншими» повинні вважатися всі примусові заходи кримінально-правового впливу, які не є покаранням.

Спеціальна конфіскація – це примусовий захід кримінально-правового впливу, «іншість» якого визначається тільки в порівнянні з покаранням. Із зазначеної тези виникає необхідність з'ясувати, чи є спеціальна конфіскація різновидом правообмеження. Вирішення цього питання дозволить не лише зрозуміти зміст цього заходу, а й правильно зіставити його з покаранням. У цьому аспекті нагадаємо, що спеціальна конфіскація включена до низки санкцій норм Особливої частини КК України.

Стаття 96-1 КК України визначає зміст спеціальної конфіскації як примусове безоплатне вилучення за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених у Особливій частині цього Кодексу [14]. Відповідно до ст. 96-2 КК України предметами, які підлягають спеціальній конфіскації, є гроші, цінності та інше майно, які пов'язані із вчиненням злочину. З уваги не те, що в системі покарань є конфіскація майна, особливість спеціальної конфіскації полягає саме в характеристиках цих предметів. Згідно з п. 10 ч. 1 ст. 346 ЦК України конфіскація є підставою для припинення права власності. Конфісковане майно переходить у власність держави безоплатно як санкція за вчинення правопорушення у випадках, встановлених законом (ч. 1 ст. 354 ЦК України) [15]. Звідси – питання: чому гроші, цінності та інше майно, яке призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення, підлягають саме спеціальній конфіскації (п. 2 ч. 1 ст. 96-2 КК України)? На нашу думку, припинення права власності на ці предмети (а воно, вочевидь, виникло на законних підставах, оскільки не зазначено іншого) – це правообмеження, тому примусове безоплатне вилучення цих предметів підпадає під поняття конфіскації як виду покарання.

Істотно відрізняється від наведеного прикладу правовий режим предметів, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК України. Щодо грошей, цінностей та іншого майна, які одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна, можна зробити висновок, що вони є об'єктами безпідставного збагачення, щодо яких має бути застосоване обмеження набуття права власності згідно зі ст. 328 ЦК України. У такому випадку примусове безоплатне вилучення не може вважатися правообмеженням.

Аналізуючи перелік предметів спеціальної конфіскації, можна зробити висновок, що законодавець поєднує різне за походженням майно. Тому не можливо встановити однозначно, чи є спеціальна конфіскація правообмеженням. Однак це означає й неможливість чіткого її зіставлення з покаранням.

Метою спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності є, по-перше, запобігання продовженню у майбутньому тією чи іншою особою злочинної діяльності (принаймні запобігання вчиненню повторних злочинів); по-друге, відновлення соціальної справедливості шляхом, зокрема, вилучення в особи, винної у вчиненні злочину, грошей, цінностей, іншого майна, що були предметом кримінального правопорушення або які перетворені на будь-яке майно (словом, доходів від майна, здобутого злочинним шляхом); по-третє, відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, спричинених власнику (законному володільцю). Водночас слід зазначити, що часто застосування спеціальної конфіскації має на меті декілька завдань: відшкодування потерпілому завданих збитків та відновлення соціальної справедливості, запобігання продовженню злочинної діяльності та усунення заподіяної шкоди або одночасно всі [16].

Висновки. Отже, аналізуючи завдання спеціальної конфіскації, можна говорити про її неоднорідність, адже вона фактично формується з двох видів: перший – захід безпеки, другий – компенсації і реституції.

Проаналізувавши санкції статей КК України, у яких закріплена «спеціальна конфіскація», можна виокремити таке: законодавцем передбачено і вилучення майна, яке належить обвинуваченому на праві приватної власності, і майна, здобутого злочинним шляхом. Наприклад, у ч. 2 ст. 204 КК України передбачено конфіскацію незаконно виготовленої продукції та обладнання для її виготовлення. На нашу думку, конфіскація незаконно виготовленої продукції, щодо якої у особи не виникло право власності, є «спеціальною конфіскацією». Водночас конфіскація обладнання для виготовлення такої продукції, якщо таке обладнання знаходилося у праві власності винного, є вже «заходом захисту», спрямованим на недопущення подальшого зловживання правом власності на речі.

Отже, нині кримінальне процесуальне вирішення питання про спеціальну конфіскацію, а також питання про забезпечення відшкодування майнової шкоди, спричиненої законному володільцю, отримало необхідну матеріальну (кримінально-правову) основу, яка закріплена у розділі XIV Загальної частини КК України «Інші заходи кримінально-

правового характеру». Таким чином вперше в Україні на законодавчому рівні подано офіційне визначення спеціальної конфіскації, яка полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених в Особливій частині КК України. Із змісту цієї норми вбачається, що спеціальна конфіскація застосовується винятково як засіб кримінально-правового реагування на вчинення злочину.

1. Куц В. М. Теорія кримінальної відповідальності: навч. посібник / В. М. Куц. – К.: Національна академія прокуратури України, 2012. – 300 с.

2. Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 18.04.2013 № 222-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/222-18>

3. Куц В. М. Від дихотомії «злочин-покарання» до кримінального правопорушення та кримінально-правових засобів реагування / В. М. Куц // Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15–16 листопада 2013 р.). – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – С. 53–55.

4. Гуторова Н. Конфіскація майна як вид кримінального покарання: проблеми захисту прав людини / Н. Гуторова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали IX регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 року). – Львів: ЛДУ, 2003. – С. 391–393.

5. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве / Л. Л. Кругликов. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1985. – С. 133–134.

6. Ломако В. А. О понятии и признаках наказания / В. А. Ломако // Проблемы законности. – Х.: Нац. юрид. акад. Украины им. Я. Мудрого, 1996. – Вып. 31. – С. 111–116.

7. Панов М. М. Щодо спеціальної конфіскації як виду покарання за кримінальним правом України / М. М. Панов // Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства: всеукр. наук.-практ. конф. (26–27 червня 2006 р.). – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 257–262.

8. Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна de lege ferenda / К. П. Задоя // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 2. – С. 76–86.

9. Пономаренко Ю. А. Питання вдосконалення КК України щодо правил побудови санкцій / Ю. А. Пономаренко // Матеріали наукових семінарів та «круглих столів», проведених Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого спільно з Академією правових наук України в рамках фестивалів науки 15–16 травня 2007 р. – Х.: Право, 2007. – С. 14–16.

10. Старук Ю. О. Кримінально-правова характеристика санкції статті 306 Кримінального Кодексу України / Ю. О. Старук // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 4. – Луганськ: Луган. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – С. 140–144.

11. Тютюгін В. І. Совершенствования норм УК Украины о применении наказания / В. И. Тютюгін // Проблеми законності: респ. міжвід. наук. зб. – Вип. 77. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 105–112.

12. Новікова К. А. Деякі питання правової природи спеціальної конфіскації майна / К. А. Новікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center.law.univ.kiev.ua/index.php/tezy-konferentsii/item/18-novikova-k-a-deiakipyannia-pravovoi-pryrody-spetsialnoi-konfiskatsii-maina>

13. Орловська Н. А. Спеціальна конфіскація як «інший захід кримінально-правового характеру» / Н. А. Орловська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center.law.univ.kiev.ua>

14. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

15. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

16. Батиргареева В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні / В. С. Батиргареева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center.law.univ.kiev.ua>

Бурда С. Я. Юридический анализ специальной конфискации имущества как иной меры уголовно-правового характера по УК Украины

Освещается вопрос уголовно-правовой характеристики специальной конфискации имущества как иной меры уголовно-правового характера. Проанализировано уголовное законодательство Украины, регламентирующее специальную конфискацию имущества, определен порядок назначения и применения специальной конфискации имущества как иной меры уголовно-правового характера по УК Украины, предпринята попытка охарактеризовать специальную конфискацию имущества как меру уголовно-правового характера по действующему уголовному законодательству Украины.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, уголовное право, специальная конфискация имущества, преступление, вина, мера уголовно-правового характера.

Burda S. Y. Legal analysis of a specific confiscation of property as another measure of the Criminal Code of Ukraine

The article highlights the issue of criminal law special asset forfeiture characteristics as other measures of criminal law, the analysis of criminal legislation of Ukraine regulating special confiscation of property, determined by the order of appointment and the use of special confiscation of property as another measure criminal law by the Criminal Code of Ukraine attempt to describe the special con-

confiscation as a measure criminal law under the current criminal legislation of Ukraine. Responding to commit criminal offenses carried out by administration of the CC of Ukraine criminal means. These are divided into two types: criminal liability in its various forms and other means of criminal law response that is not criminal liability. Introduction to the Criminal Code of Ukraine legislator century. Art. 96-1 and 96-2, which refers to special confiscation legislator clarified the position regarding the legal nature of the special confiscation. He acknowledged its criminal legal action that is outside criminal liability and this is probably true except for the name of this form of criminal law response. The purpose of the special system of confiscation measures to prevent crime is, firstly, prevent continuation in the future one way or another entity crime (at least prevention of repeat offenses); secondly, the restoration of social justice by, inter alia, the removal of a person guilty of a crime, money, property, other assets that were the subject of a criminal offense or who converted to any property (in other words, income from property, of offenses by); thirdly, redress or remedy damage caused by owner (rightful holder). So today criminal procedural decision on the special confiscation, and the issue of providing compensation for property damage caused by the lawful holder, received the necessary material (criminal law) framework, which is enshrined in section XIV of the General Part of the Criminal Code of Ukraine «Other activities criminal law». Thus for the first time in Ukraine at the legislative level given a formal definition of special confiscation, which is compulsory uncompensated seizure by the court to state ownership of money, valuables and other property subject to the crime in cases provided for in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: Criminal Code, criminal law, special confiscation of property crime, wines, set criminal law.

Стаття надійшла 29 вересня 2014 року

УДК 343.35(477)

**Ю. А. Комісарчук,
С. В. Якімова**

ПІДКУП ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Обґрунтовано, що, останні зміни до кримінального законодавства України, дозволили належно уніфікувати поняття підкупу як кримінально караного діяння. Акцентується на дискусійних аспектах відображення підкупу як корупційного правопорушення у нормах Кримінального кодексу України й, зокрема, у зв'язку з непослідовністю викладу форм підкупу в окремих диспозиціях кримінально-правових норм; некоректним формулюванням назви статей